

Dubrova O.

– Candidate of Science (Theory of Education), Doctor's Degree Programme Student, M. Drahomanov National Pedagogical University

DETACHED ATTRIBUTES IN MODERN UKRAINIAN AND ENGLISH LANGUAGES: STRUCTURE, SEMANTICS

The article deals with the status of the simple complicated sentence in the general system of syntactic units of English language compared to Ukrainian language. The absence of the generally accepted definition of the concept "complicated sentence" could be explained by the diversity of those syntactic phenomena that apply to the term "complication". To use the concept it is necessary to find and theoretically define those grounds that help to contrast any complicated sentence with a non-complicated one. In modern Ukrainian and English languages the sentences complicated by detached attributes are widely used. Depending on the position of the attribute as to antecedent they are divided into two types: pre-positional and post-positional attributes. In each of the groups peculiarities of functioning in contemporary fiction English and Ukrainian texts are analyzed.

Key words: *simple sentence, complicated sentence, half-predicativity, additional predicativity, detached part of the sentence, detached attribute.*

Постановка проблеми. У синтаксичній теорії на сьогодні не напрацьовано однозначного потрактування терміна ускладненого речення. У другій половині XIX ст. ускладнені структури М. Осадца називає *стягненими* [16, с. 202], цю ж традицію продовжено в працях П. Дячана [7]; Г. Шашкевич [22]; О. Огоновського [15]; С. Смаль-Стоцького [19]; Коцовського [10]. У працях М. П. Левицького для позначення *простого ускладненого речення* фіксуємо назву *зложені речення* [12, с. 116]. Тлумачення терміна *ускладнене речення* запропоновано в "Словнику лінгвістичних термінів" Є. В. Кротевича та Н. С. Роздевич: "... речення, до якого входять *відокремлені і приєднувальні конструкції, порівняльні звороти, вигуківі й вокативні утворення*" [11, с. 201].

Проблему частиномовної перехідності опрацьовано в роботах О. О. Шахматова [21], О. М. Пешковського [17], І. І. Мещанінова [14], В. В. Виноградова [5], Л. В. Щерби [23]. Зокрема О. О. Шахматов висунув тезу про те, що одні частини мови можуть переходити в інші, не змінюючи своєї форми [21, с. 427]. Широке розуміння транспозиції репрезентовано в роботі Ш. Баллі [2] й набуло подальшого розвитку в лінгвістичних студіях В. Г. Гака [6], Ю. С. Степанова [20] та інших дослідників. Відокремлені означення в англійській мові проаналізовано в працях М. Я. Блоха [3], І. П. Іванової [8] та ін, які у визначенні відокремлення наголошують, що це синтаксичний процес виділення членів речення, який є одночасно семантичною актуалізацією цих членів. Причому таке підкреслення досягнуто просодичними засобами (паузацією, логічним наголосом, інтонацією) [8, с. 228].

Дієприкметникові форми в англійській мові з різним ступенем активності беруть участь у формуванні перфектного, тривалого і перфектно-тривалого аспектів, а також пасивного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Тільки з 50-х років ХХ ст. термін *просте ускладнене речення* стає активновживаним у вітчизняній лінгвістиці. Проте і на сьогодні немає викінченого опису терміна «просте ускладнене речення». Відсутність загальноприйнятої дефініції пояснюємо різноаспектністю тих синтаксичних явищ, які охоплені поняттям «ускладнення».

До ускладнених інколи зараховують речення з відокремленими другорядними членами та речення з однорідними членами [18, с. 6]. В окремих граматиках поняття ускладнення розширено, зокрема В. В. Бабайцева констатує, що до ускладнених речень необхідно зараховувати 1) речення з однорідними членами; 2) речення з відокремленими членами; 3) речення зі вставними та вставленими і приєднувальними компонентами; 4) речення зі звертаннями [1, с. 335]. Включаючи в ускладнене речення перераховані конструкції, автор наголошує на їхній різноманітності, а також відсутності єдиних класифікаційних ознак. Зазначеним різновидам ускладненого речення притаманна потенційна предикативність різною мірою, що залежить від їхніх лексико-граматичних ознак. Якщо ці різновиди розглянути на шкалі перехідності, то побачимо, що вони займають зону перехідності між простими і складними реченнями. Центром ускладнених речень є відокремлені члени речення; периферійними для складного речення є структури зі вставними, вставленими, приєднувальними компонентами й звертаннями; периферійними для простого речення є структури з однорідними присудком [1, с. 335]. Окремі автори в описі відповідних синтаксичних явищ поняття «ускладнене речення» взагалі не використовують [4; 8].

Мета дослідження: комплексно проаналізувати особливості функціонування відокремлених означень у сучасній українській та англійській мовах.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

1) встановити закономірності відокремлення означень у сучасній українській та англійській мовах;

2) з'ясувати семантичні вияви відокремлених означень в аналізованих мовах;

3) описати структурні різновиди відокремлених означень у сучасній українській та англійській мовах.

Виклад основного матеріалу.

Відсутність загальноприйнятої дефініції поняття "ускладнене речення" пояснюємо різноспрямованістю тих синтаксичних явищ, які практично підведені під термін «ускладнення». Щоб послуговатися цим поняттям, необхідно знайти і теоретично визначити ті підстави, спираючись на які можна протиставити будь-яке ускладнене речення неускладненому.

Ускладнення пов'язують насамперед із напівпредикативністю – особливим синтаксичним значенням, близьким до предикативного, але

Й термін «напівпредикативний зв'язок» у лінгвістиці витлумачують на сьогодні неоднаково. Напівпредикативність відокремленого означення ідентична статусу напівпредикативної відокремленої обставини, постійної властивістю якої є зв'язок з іншим дієсловом того ж речення. У той же час, прихована, предикативність будь-якого відокремленого звороту тої чи тої частини речення, не збігається з напівпредикативністю, що є ускладнювачем речення [18, с. 7]. Це спонукає до необхідності в якомусь загальному терміні для всіх виявів того значення, що не є справжньою предикативністю, але має її певні ознаки, репрезентованими синтаксичних показниках. Прийнятним, на нашу думку, у цьому випадку є термін «додаткова предикативність». Однак зводити поняття ускладнення простого речення виключно до додаткової предикативності, і тим більше до одного його різновиду, немає підстав. Оскільки однорідні члени також ускладнюють речення і між ними встановлювані семантичні й синтаксичні відношення. Сурядний зв'язок у таких структурах вносить додаткові семантико-синтаксичні значення, ускладнюючи речення. Зовсім інший статус вставний, вставлених, приєднувальних конструкції, звертань та вокативних одиниць.

Під терміном «ускладнення речення» розуміємо синтаксичну одиницю з одним предикативним центром, якій притаманні синтаксичні й семантичні зв'язки та відношення, що доповнюють зв'язки та відношення між членами простого неускладненого речення [див.: 13, с. 88; 18, с. 8]. Відокремленим означенням притаманні такі диференційні ознаки: мають двочленну структуру, утворену поєднанням головного члена, вираженого іменником (займенником), і атрибутивного звороту, що складається з головного слова і залежних від нього слів або тільки з головного слова, конституюючи певний вид конструкції з його особливостями; їм притаманна граматична категорія додаткової предикативності, що виражає своє значення за допомогою залежного таксису і своїх засобів, які дозволяють вступити в таксисні відношення з предикатом основної частини. Важливою особливістю відокремлених означень є суб'єктно-предикатна розчленованість, що в комплексі актуалізує цю додаткову предикативність; реалізують у мовленні вказану предикацію, як другорядне висловлення в межах ускладненого речення; входять до семантико-синтаксичних відношень з атрибутивними утвореннями різних рівнів, реалізуючи свої семантичні й функціональні особливості.

Простому реченню, ускладненому відокремленим означенням, притаманні особливі принципи формальної організації. Головний із них – дворівнева синтаксична будова. Синтаксичні відношення й зв'язки в ускладненому реченні належать різним рівням. Перший, нижчий, – рівень словоформ, другий, більш високий, – власне-синтаксичний рівень.

Оскільки кожному рівневі притаманна відносна самостійність,

автономність, ускладнене речення може являти собою багаторівневу структуру, у якій одні відношення і зв'язки ніби накладені на інші.

Другий принцип стосується заміщення позицій. В елементарному реченні кожна словоформа є окремим другорядним членом. Для ускладнювального ж члена несуттєво, чим він представлений – окремою словоформою або групою слів, що утворюють цілісність. «Ускладнення речення за допомогою синтагматичного членування називають відокремленням. Відокремлення – це тільки спосіб вираження певної синтаксичної функції, але не сама функція» [18, с. 16].

Інтонаційно виділену частину речення називають відокремленим зворотом. Але зворот – поняття ширше, він не обов'язково виділений інтонаційно. «Зворот – це член речення, що ускладнює просте речення» [18, с. 17]. Він може бути репрезентований однією словоформою або мати складну внутрішню будову, один зворот може входити до складу іншого. Зворот може бути оформлений не тільки за допомогою інтонації, але і за допомогою форми слова, сполучника чи сполучного слова: дієприслівниковий зворот, інфінітивний, прийменниково-відмінковий тощо. Звороти можна класифікувати за: семантичною роллю (порівняльний), синтаксичними відношеннями (приєднувальний, уточнювальний, напівпредикативний тощо). Їм притаманна функційна єдність, цілісність, членованість у реченні. А. Ф. Прияткіна пропонує таку дефініцію звороту: «Зворот – це член речення, що має єдину функцію незалежно від кількості складових його словоформ і характеру зв'язку між ними» [18, с. 17].

Ускладнення зазвичай веде до розширення структури речення. Це ще одна особливість організації ускладненого речення. Будь-яке ускладнення можливе в двох напрямках – субординації або координації.

На основі субординації спостерігаємо розширення і ускладнення структури речення при введенні в елементарне речення дієприкметникових, дієприслівникових, порівняльних зворотів, оскільки в цьому випадку кожен такий член буде включений до речення як синтаксично підпорядкований складник певному члену речення. Наприклад, дієприслівниковий зворот буде підпорядкований дієслівному члену. Включаючись до речення, ці члени розширюють позиційний склад речення.

Ускладнення на основі координації притаманна однорідним, уточнювальним і пояснювальним членам речення.

Отже, ускладнене речення ґрунтоване на формальній його організації за особливими принципами: дворівневій синтаксичній будові, заміщення речення і розширення структури речення на основі субординації або координації. Значення ознак, що характеризують ускладнене речення, допомагає виокремлювати ускладнене речення від елементарного речення. Ці ознаки будуть враховані нами під час відбору мовного матеріалу для картотеки. Ускладнення є об'єктом, у першу чергу, конструктивного синтаксису.

У сучасній українській та англійській мовах активно вживаними є речення, ускладнені відокремленими означеннями. Залежно від позиції означення щодо антецедента їх поділено на два різновиди: препозитивні й постпозитивні означення. У кожній із цих груп є своя специфіка вираження.

Група препозитивних означень репрезентована контактними відокремленими означеннями, напр.: **Заглиблена в спогади**, Ніна не почула, як розчинилися двері і мати переступила через хатній поріг (А. Шиян); **Наляканий громовицею**, кінь тихенько заіржав (М. Стельмах); **Напоєний цілющим зіллям**, зігрітий теплом, Остап розплющив очі (М. Коцюбинським); **Stunned**, Sam sat back on Iris haunches (G. Archer).

У препозиції щодо антецедента дистантне розташування відокремленого означення зафіксовано тільки в сучасній українській мові, напр.: **Осяяний сонцем**, перед нами розкрився зовсім новий світ (О. Довженко), проте постпозитивне дистантне означення трапляється в українській та англійській мовах, напр.: **Село ще спало, намокле, змерзле**, ховалося під білу ковдру квітучих садків і ждало сонця, щоб обігрітися (М. Карплюк); **Sasha turned away, stricken by the old man's abasement, anxious to leave for her temp job**, except that the plumber was talking to her, asking about the length and frequency of her showers (J. Egan); **Two security guys showed up, the same on TV and in life: beefy guys whose scrupulous politeness was somehow linked to their willingness to crack skulls** (J. Egan).

Препозитивне означення, виражене дієприкметниками та прикметниками (як із пояснювальними словами, так і без них), відокремлюємо, якщо воно має обставинний відтінок або відділене від іменника іншими членами речення, напр.: **Дезорганізований раптовою нічної атаки**, ворог не встиг учинити скільки-будь сильного опору (Гончар); **У червонім намисті**, зав'язана великою хусткою, Марта була б дуже гарною молодницею (І. Нечуй-Левицький).

Активно вживаними є відокремлені означення, що стосуються особового займенника, які є відокремлюваними незалежно від позиції, напр.: **Утомлені своїм довічним рабством**, вони жадають розірвати пута і скинути ярмо з своєї шиї (Лєся Українка); **Tall and straight-backed**, he wore freshly pressed tan slacks and a blue cotton shirt (G. Archer).

Відокремлюємо означення, якщо в реченні відсутнє слово, якого воно стосується, напр.: **Невідомий нікому**, сідаю на лавку, слухаю і дивлюся (М. Стельмах).

Постпозитивні означення, виражені прикметником чи дієприкметником (із залежними словами чи без них) щодо антецедента відокремлюють, якщо:

– стоять після означуваного слова, вираженого іменником, якщо перед ним є своє означення: **Лукаш** — дуже молодий хлопець, гарний,

чорнобривий, стрункий, в очах ще є щось дитяче (Лєся Українка); [It was] a very small room, **overcrowded with furniture** of the style which the French know as *Louis Phillippe* (S. Maugham);

– стоять після означуваного слова, вираженого іменником: *За вікном спить ніч, в темне небо загорнена, зорями прихорошена* (Ю. Збанацький);

But now he had seen that world, possible and real, with a flower of a woman ... (J. London).

Неузгоджене означення (із залежними словами чи без них) відокремлюємо, якщо воно:

– стоїть після пояснювального слова виражене іменником (здебільше власною назвою): *Навкруги чорне страшне море, безодня води і гніву* (А. Головка); *The dog, Bella, is barking, shut away in an outhouse* (H. Mantel); *Kat is repenting of her first offer, a post as pot-boy, general factotum and chucker-out* (H. Mantel).

– стосується особового займенника: *Ось вона, твоя сім'я, твої «Оріон», може, ти їх бачиш востаннє* (О. Гончар);

They, the professors, were right in their literary judgment ... (J. London);

– стоїть перед пояснювальним іменником і має відтінок обставини: *Дезорганізований раптовою нічної атаки, ворог не встиг учинити скільки-будь сильного опору* (О. Гончар); *Dumb with amazement, Mr. Gradgrind crossed to the spot where his family was thus disgraced* (Ch. Dickens);

– приєднується словами *або, на ім'я, на прізвище, родом, походженням, на ймення, так званий, як-от, а саме, тобто, або (тобто), чи (тобто), наприклад, зокрема, особливо* та ін., напр.: *Найбільш можливо, що це міноносець, тобто найстрашніший наш ворог* (М. Трублаїні); *They brought lunch, namely sandwiches and soda* (Internet).

Не відокремлюють прикладки, що разом зі словом **як** указують на інші додаткові відтінки або мають значення «в ролі кого, чого»: *Ліс зустрів мене як друга* (М. Рильський); *She got a job as a cook* (ABBY Lingvo Dictionary).

Висновок. 3-поміж наявних класифікацій синтаксичних зв'язків, випрацьованих на матеріалі української та англійської мов найвдалішою видається класифікація за напрямком синтаксичних залежностей між поєднаними компонентами. Залежно від позиції означення щодо антецедента їх поділено на два різновиди: препозитивні й постпозитивні означення.

Перспективною постає типологізація засобів вираження відокремлених членів речення в текстах різних типів і жанрів, дослідження їхнього статусу в різносистемних мов у зіставному аспекті.

Література

1. Бабайцева В. В. Русский язык. Синтаксис и пунктуация. Москва: Просвещение, 1979. 269 с.

2. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка; пер. с фр. Е. Вентцель, Т. Вентцель. Москва: Изд-во иностр. лит-ры, 1955. 416 с.
3. Блох М. Я. Теоретическая грамматика английского языка: учеб. для студ. филол. фак. ун-тов и фак. англ. яз. педвузов. Москва: Высш. школа, 1983. 383 с.
4. Валгина Н. С. Синтаксис современного русского языка: [учеб. для вузов]. [3-е изд., испр.]. Москва: Высшая шк., 1991. 431 с.
5. Виноградов В. В. Русский язык: Грамматическое учение о слове. [3-е изд., испр.]. Москва: Высшая школа, 1986. 640 с.
6. Гак В. Г. Теоретическая грамматика французского языка. Синтаксис. Москва: Высшая школа, 1986. 219 с.
7. Дячан П. М. Методична граматики языка малоруського. Львів: Ставропіг. ін.-т., 1865. 142 с.
8. Иванова И. П., Бурлакова В. В., Почепцов Г. Г. Теоретическая грамматика современного английского языка: Учебник. Москва: Высш. школа, 1981. 285 с.
9. Каушанская В. Л., Ковнер Р. Л., Кожевникова О. Н., Прокофьева Е. В. Грамматика английского языка. Пособие для студентов педагогических институтов. Москва: Айрис-пресс, 2008. 384 с.
10. Коцовський В. І., Огоновський І. М. Методична граматики руської мови для IV класу шкіл 5 і 6 класових. Львів: Накладня вид-ва шкільних книжок, 1912. 98 с.
11. Кротевич Є. В., Родзевич Н. С. Словник лінгвістичних термінів. Київ: Вид-во АН Української РСР, 1957. 235 с.
12. Левицький М. П. Українська граматики для самонавчання. Ромни: Молодик, 1918. 159 с.
13. Лекант П. А. Синтаксис простого предложения. Москва: Высшая шк., 1986. 176 с.
14. Мещанинов И. И. Члены предложения и части речи. Москва; Ленинград: Изд-во АН СССР, 1945. 321 с.
15. Огоновський О. Граматики русского языка для школъ среднихъ. Львів, 1889. 288 с.
16. Осадца М. Граматики руського языка. Львів: Ставропіг. ін.-т., 1876. 238 с.
17. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении. [7-е изд.]. Москва: Учпедгиз, 1956. 511 с.
18. Прияткина А. Ф. Русский язык. Синтаксис осложненного предложения. Москва: Высш. школа, 1990. 176 с.
19. Смаль-Стоцький С. Й., Гартнер Ф. Руска граматики. Львів: 3 друк. Наук. т-ва ім. Шевченка, 1893. 182 с.
20. Степанов Ю. С. Имена. Предикаты. Предложения. Москва: Наука, 1981. 360 с.
21. Шахматов А. А. Синтаксис русского языка. Москва: Учпедгиз, 1941. 620 с.
22. Шашкевич Г. Мала граматики языка русского основана на подставе читанок для III и IV отряду школ головных в Царстве Аустрии употребляемых яко допомочна книга для учителей и препарандов. В Ведни: Накладом сочинителя, 1865. 235 с.
23. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность. Ленинград: Наука, Лен. отд., 1974. 428 с.